

מה בצע כי נהרוג את אחינו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַחֵיו מִה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אֶחָיו וְכַסִּינוּ אֶת דָּמּוֹ: (בראשית לז כו).¹

רש"י בראשית לז כו – מה ממון

מה בצע - מה ממון, כתרגומו: וכסינו את דמו - ונעלים את מיתתו.²

אבן עזרא בראשית לז כו – מה תועלת

"מה בצע" - מה תועלת, וקרוב מטעם חפץ, וכן "מה בצע בדמיו" (תהילים ל ז).³

מסכת סנהדרין דף ו עמוד ב – כנגד יהודה

"ובוצע ברך נאף ה'".⁴ רבי מאיר אומר: לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה, שנאמר: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו". וכל המברך את יהודה - הרי זה מנאף, ועל זה נאמר: "ובוצע ברך נאף ה'".⁵

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא י כי תשא – באים להרוג ומברכים

... כיון שראו אותו חשבו עליו להרגו, שנאמר: "ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו" (בראשית לו יט). והם עומדים ומשליכין אותו לבור ואומרים: נאכל ונשתה ואחר כך אנו מושכים אותו ומעלים והורגים אותו. אכלו ושתו,⁶ באו לברך, אמר להם יהודה: באים להרוג ומברכים להקב"ה? אין אנו אלא מנאצים. מהו: "מה בצע כי נהרוג את אחינו"? אמר להם יהודה: "בוצע ברך נאף ה' " (תהילים י ג), אלא: "לכו ונמכרנו לישמעאלים" (בראשית לז כז).⁷

¹ הרבה "בצע" יש במקרא, אבל "מה בצע" יש רק עוד שניים נוסף לזה שבפרשתנו. ראו בתהלים ל, מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, הקשור גם בחג החנוכה המציץ אחר כותלנו, פסוק י: "מה בצע בְּדַמִּי בְּרִדְתִּי אֶל שַׁחַת הַיּוֹדֵךְ עֶפֶר הַיְגִיד אֲמַתְךָ". וכן במלאכי ג יד, [הפטרת שבת הגדול](#): "אֲמַרְתֶּם שׁוֹא עֶבֶד אֱלֹהִים וּמִה בָּצַע כִּי שָׁמְרָנוּ מִשְׁמֶרְתּוֹ וְכִי הִלְכָנוּ קִדְרָנִית מִפְּנֵי ה' צָבָאוֹת".

² פשט פשוט הוא שבצע זה ממון, כמו שהכתוב אומר: "אֲנֹשִׁי אֲמַת שְׁנָאִי בָצַע" (שמות יח כא), "בצע כסף לא לקחו" (שופטים ה יט, שירת דבורה), "ויטו אחרי הבצע ויקחו שוחד" (שמואל א ח ג, בני שמואל) ועוד רבים. אז מדוע נזקק רש"י להסתמך על תרגום אונקלוס? אולי מפני שיש קושי לומר שבצע כאן הוא ממון, שאם כן מה אומר יהודה לאחיו: "מה בצע ... לכו ונמכרנו ...". מזה שנהרג את יוסף לא יצא לנו כסף, בואו ונמכור אותו. נשמע לא טוב ופרדוקסלי. בסוף הרי יש כאן בצע כסף כמו שזועק הנביא: "על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעליים" (עמוס ב ו). ראו דברינו [על מכרם בכסף צדיק](#) וכן [בעבור נעליים](#) בפרשה זו. אבל לא רק רש"י ואונקלוס הולכים בדרך זו, גם מפרשים נוספים רואים ב"מה בצע" שבפרשתנו מקור לכך שבצע הוא ממון או חמדנות הממון. ראו רמב"ן על הפסוק: "אנשי אמת שנאי בצע" בשמות יח כא: "כי הממון יקרא בצע, מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית לז כו)". בדומה לכך גם רשב"ם שם: "מה בצע כי נהרוג, מה שכר?" וכן מצודת ציון על הפסוק: "כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך" בירמיהו כב יז: "בצעך - ענין חמדנות הממון כמו מה בצע (בראשית לז)". ואם נחזור לשיטת רש"י בפסוק שלנו שבצע הוא ממון, נאמר שיהודה התכוון לרצות את אחיו הקנאים ולהמיר את תאוות הדמים בחמדת דמים. איך יוצא מכך יהודה? טוב או רע?

³ אבן עזרא מקשר את הפסוק שלנו לפסוק בתהלים (ראו הערה 1) ומעדיף את "מה בצע" במובן של תועלת או תכלית. וכן מפרש בתהלים שם מצודת דוד: "מה בצע - מה תועלת כשישפך דמי". ורש"י שם לא מפרש את הפסוק, רק את זה שקודם לו: "אליך ה' אקרא ואתחנן - תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו' ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי". אולי כבר בתהלים "מה בצע" הוא במשמעות שאולה, לא של ממון, אלא של תועלת ותכלית (הממון הוא התכלית ...). וכך גם בפסוק במלאכי (בהערה 1 לעיל). ע"פ, לפירוש אבן עזרא, יהודה יוצא קצת יותר טוב. הוא אומר לאחיו: מה התועלת בהריגתו של יוסף, מוטב שנמכור אותו ומה שחשוב הוא שירדינו לא תהיה בו. יהודה, עפ"י אבן עזרא, כלל לא עוסק בדיני ממונות, אלא בדיני נפשות.

⁴ הרי לנו פסוק נוסף המדבר על בצע, הפעם כפועל, לא כשם עצם. הפסוק המלא בתהלים י ג הוא: "כִּי הִלַּל רָשָׁע עַל תְּאוֹת נַפְשׁוֹ וּבָצַע בְּרָךְ נָאֵף ה'". הגמרא שם דורשת פסוק זה לעניין הדיון אם בעשיית דין עדיפה פשרה, כשיטת אהרון שהיה רודף שלום ואוהב שלום, או מיצוי הדין במלוא עומקו - "יקוב הדין את ההר", כשיטת משה. ראו בגמרא שם שהפסוק מתהלים נדרש גם על עניין מצווה הבאה בעבירה. באמצע הדיון ההלכתי באה דרשת אגדה של ר' מאיר הקשורה לענייננו.

⁵ עפ"י ר' מאיר, יהודה הוא בוצע, כמי שנהג בפשרה וחולשה שלא במקום ולכן כל מי שמברך אותו הרי הוא מנאף ה'! יהודה לא גילה את המנהיגות שהייתה מצופה ממנו, מוטיב שנראה בהרחבה בהמשך. במקבילה בירושלמי, נראה שאמירה זו של ר' מאיר מרוכזת ומופנית כנגד אחי יוסף כולם, בלי להזכיר את יהודה במפורש. ראו ירושלמי מסכת סנהדרין פרק א הלכה א: "רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר: בוצע ברך נאף ה'? אילו אחי יוסף, שנאמר: מה בצע כי נהרוג את אחינו". אך נוסח הבבלי שאסור לברך את יהודה "הדיר שינה" מעיני המפרשים אשר התאמצו מאד לרכך אותו. ראו פירוש מהרש"א בגמרא סנהדרין שם שמביא שיטות רבות ומוסיף גם משלו שבעצם מי שמברך, היינו מקלל את יהודה (בלשון נקיה) ולא מבין את כוונתו לטובה, הוא זה שמנאף את ה'. ראו עוד פירוש תורה תמימה בפרשתנו, פרק לז הערה כא, שמביא את פירוש מהרש"א ומחזק אותו ממדרשים על הפסוק: "מטרף בני עליית" שנראה לקמן. אולי כוונת ר' מאיר היא רק על המעשה הספציפי הזה - אין לברך את יהודה על דבריו ומעשיו כאן. הצעה זו נראה להלן בתנחומא ואחרים.

⁶ ראו במדבר רבה ג יג שהכל התחיל בהליכת האחים לשכם: "וילכו אחיו לרעות את - למה נקוד על את? מלמד שלא הלכו לרעות אלא לאכול ולשתות ולהתפתות". ראו דברינו [פסוקים שיש עליהם ניקוד](#) בפרשת וישלח.

⁷ יהודה רואה את האחים כשיא שפלותם ונבלותם, יושבים לאכול ולשתות וחוגגים את מיתתו הצפויה של יוסף. והם מקפידים כמובן לברך ברכת המזון! (אולי גם במזומן, רק שחסר להם "אלהינו", ראו מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות

בראשית רבה פרשה צט סימן ז – אחריות שמעון ולוי

... התחיל קורא: "שמעון ולוי אחים" - אחים של פחת. אמר להם: אחים הייתם בדינה, שכתוב: "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו" (בראשית לד כה), ולא אחים ליוסף שמכרתם אותו! אמר ר' שמלאי: בראובן כתוב: "ויאמר אליהם ראובן: אל תשפכו דם ... למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו" (בראשית לו כב) - הרי ראובן לא היה במכירתו של יוסף. ואף יהודה אומר להם: "מה בצע כי נהרוג את אחינו" (שם שם כו). הללו הם הגדולים, נמצאת למד ששניהם מכרו אותו.⁸

מדרש תנחומא פרשת עקב סימן ו – התחיל במצווה ולא גמרה

"כל המצוה אשר אנכי מצווך היום תשמרון לעשות" - אם התחלת במצוה הוי גומר את כולה. למה? אמר רבי יוחנן: כל מי שמתחיל במצוה ואחרי כן בא אחר וגומרה, נקראת על שם גומרה. ממי את למד? ממש. כיון שיצאו ישראל ממצרים, מה כתיב? "ויקח משה את עצמות יוסף" (שמות יג), כל העם עוסקין בביזה ומשה היה מטפל בעצמות יוסף ... נסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ, הכניסו ישראל עצמות יוסף וקברו אותן ותלה המצוה בהן, שנאמר: "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם" (יהושע כד). לכך אמר להם: "כל המצוה אשר אנכי מצווך היום תשמרון לעשות".⁹

אמר רבי ינאי: כל המתחיל במצוה ואינו גומרה, קובר אשתו ושני בניו. ממי אתה למד? מיהודה, שנאמר: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו'". ישבו לפרוס על הפת, אמר להם: הורגים אנו את אחינו ומברכים? שנאמר: "ובוצע ברך נאף ה'" (תהלים י). לכך כתיב: "מה בצע וגו' לכו ונמכרנו לישמעאלים". ושמעו לו שהיה מלך.¹⁰ ואילו אמר להם להחזירו אל אביו היו שומעין לו. אלא התחיל במצוה ולא גמרה. לפיכך, המתחיל במצוה יהא גומר את כולה.¹¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן ח – האחים טוענים כנגד יהודה

"ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו" (בראשית לח א) מה כתיב ביעקב? "ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם" ... כיון שראו בניו שכך היה מתרעם, ולא היה מקבל תנחומין, הלכו להם אצל יהודה, אמרו לו: אתה עשית לנו את כל הרעה הגדולה! אמר להם: אני אמרתי לכם: "מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו'".

קנז ששיתפו עמהם את השכינה, דברינו [הקולר תלוי בצוואר כולם](#)). במצב זה המירב שיכול היה יהודה לעשות, הוא להוכיח אותם על השילוב השפל של אכילה ושתייה וברכה יחד עם כוונה להרוג נפש, והוא מנסה להסיט אותם לרעיון של מכירה והמרת דמים בדמים. אלא שמכירה לעבד באותם הימים הייתה חמורה ונחשבה כמעט כמו מיתה. ועדיין כף המאזניים מעוין באשר ל"מה בצע" של יהודה אם הוא לזכות או לחובה, מעשה חיובי או שלילי, מנהיגות או בריחה. האם בך יחד איתם?

⁸ מדרש זה הוא על ברכת יעקב לשמעון ולוי, בפרשת ויחי, ומנסה להראות שהם אלה שמכרו את יוסף. לשם כך, יש לנקות את ראובן ויהודה ואז נשארים שמעון ולוי האחים הגדולים שרק להם הייתה היכולת לעשות מעשה כזה וששאר האחים לא ימחו. ניחא ראובן שלא השתתף במכירה, כך עולה מפשט הפסוקים. אבל כיצד זה לא היה יהודה במכירה? הלא הוא זה שאמר: "לכו ונמכרנו לישמעאלים"! לא נהרוג, אבל עדיין נמכור. איך יכול המדרש להתעלם מפסוק זה? האם נעשה "חלקו ופרשהו" ונאמר שיהודה רק אמר את פסוק כו: "מה בצע כי נהרוג את אחינו וכיסינו את דמם" ואילו את פסוק כז: "לכו ונמכרנו לישמעאלים" הציעו האחים כתחליף ויהודה רק לא מחה? ואולי מתכוון הדרשן שיהודה רק אמר אבל לא עשה וכוונתו הייתה, בדומה לראובן, להרוויח זמן אצל האחים ואח"כ כשיירגעו הרוחות וישקוט הדם החם להשיבו בסתר אל אביו; והאחים, בפרט שמעון ולוי, הזדרזו לממש את מה שיהודה הציע רק בכדי להרגיע, ושוב לא יכול היה יהודה למחות? אולי. כך או כך, נראה שמדרש זה, שמטרתו להשחיר פני שמעון ולוי (בברכתו של יעקב אליהם בפרשת ויחי), יוצא מגדרו להגן על יהודה במתכוון או שלא במתכוון.

⁹ הבאנו חלק זה של המדרש, משום שגם אם איננו נוגע לעניינינו במישרין, נוגע גם נוגע בעקיפין. יהודה, כפי שנראה, התחיל במצווה ולא גמר. משה שזכה להתעסק ארבעים שנה בעצמות יוסף (ראו המדרשים על ארונו של יוסף שהיה מהלך בסמוך לארון העדות, בדברינו [שני ארונות היו](#)), גם לא זכה לגמור המצווה. מי גמר אותה? בני ישראל. תחת הנהגתו של יהושע שהוא מצאצאי יוסף. ראו דברינו [המתחיל במצווה הוא גומרה](#) בפרשת מטות.

¹⁰ זו נקודה מרכזית במדרשים אלה. ליהודה הייתה היכולת. הוא היה גביר באחיו, הוא היה מלך עליהם. ראו גם בראשית רבה פד יז: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו' - אמר ר' יהודה בר' אלעי: בשבח יהודה הכתוב מדבר. בשלושה מקומות דיבר יהודה בפני אחיו ועשו אותו מלך עליהן: ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע, ויבוא יהודה ואחיו (בראשית מד יד), ויגש אליו יהודה (שם שם ח). יש כאן אולי השלכה לאחר מדמות שבט יהודה השליט, מלכות דוד ושלמה, על מעשי האבות. אבל המדרש רואה את שורשי מלכות יהודה בפרקי בראשית אלה.

¹¹ ראו מקבילה למדרש זה בבראשית רבה (אלבק) פד ושם הטענה כלפי יהודה: "היה לו להוליכו בכתפו אצל אביו". - "ר' יהודה בר' סימון ר' חנן בשם ר' יוחנן: כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה קובר אשתו ובניו. ממי את למד? מיהודה: ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו' - היה לו להוליכו בכתפו אצל אביו". ראו גם דברים רבה פרשה ח. בחלק הראשון של המדרש הביטוי הוא: "המתחיל במצווה יהא גומר את כולה" ואילו כאן הביטוי הוא הרבה יותר קשה: "כל המתחיל במצווה ואינו גומרה קובר אשתו ושני בניו". (הביטוי השגור היום: "המתחיל במצווה אומרים לו גמור", איננו במדרשים והוא לשון עממית). מדוע? כי בינתיים באה פרשת יהודה ותמר, הכלואה באמצע סיפור מכירת יוסף, בה מתה אשתו של יהודה ושני בניו ער ואונן. ומשום שפה לא מדובר במצווה של העלאת עצמות מת, כי אם בשמירה על החי והצלת נפשות. כך או כך, אלה המדרשים שמותחים ביקורת על יהודה שלא גילה מנהיגות כפי שיכול היה. בדרך זו ניסינו גם לבאר את דברי ר' מאיר בגמרא סנהדרין לעיל.

" , ואתם אומרים : אתה עשית? אמרו לו : ולא שמענו לך? אתה אמרת : "לכו ונמכרנו לישמעאלים" - ושמענו לך, אילו אמרת : לכו ונחזירו לאביו, לא היינו שומעים לך? לפיכך באותה שעה עמדו ונידו אותו, מניין? ממה שקראו בענין : "וירד יהודה מאת אחיו".¹²

בראשית לז לא-לב – מה עכשיו?

וַיִּקְחוּ אֶת כְּתָנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחָטוּ שְׁעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתָנֶת בַּדָּם : וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתָנֶת הַפָּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצָּאֵנוּ הֵכֵר נָא הַכְּתָנֶת בְּנֶךְ הוּא אִם לֹא.¹³

אגדת בראשית (בובר) פרק סא ויוסף הורד מצרימה – טיגנת את מעיו של אביו

הלך יהודה ואמר לו : "הכר נא ... ויכירה ויאמר כתונת בני וגו' " (בראשית לז-לב), אמר לו הקב"ה ליהודה : אתה פסקת מייעו של אביך, ואמרת לו : הכר נא וגו', חייך אף אתה יש לך לשמוע כך, שנאמר : "היא מוצאת וגו' ותאמר הכר נא וגו' ויכר יהודה וגו' " (בראשית לח כה-כו).¹⁴

אמר לו יעקב : יודע אני מי שעשה לבני כך : "חיה רעה אכלתהו" (בראשית לז לג) - יודע אני שאת נתת העצה, שנאמר : "ויאמר יהודה אל אחיו : מה בצע וגו' " (שם שם כו).¹⁵ שאין חיה רעה מן האריה, ומי הוא? זה יהודה, שנאמר : "גור אריה יהודה" (בראשית מט ט). "טרורף טורף יוסף" (שם לז לג) - אתה שטרפת אותו ועלית למלכות, שנאמר : "מטרף בני עלית" (שם מט ט). אמר הקב"ה ליהודה : אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים. את טיגנת מעיו של אביך והטעית אותו ואמרת לו : "חיה רעה אכלתהו", עכשיו תדע מהו צער של בנים. ומה כתיב אחריו? "ויהי בעת ההוא וירד יהודה וגו' " (בראשית לח א).¹⁶

בראשית רבה פרשה צט סימן ח – מטרף בני עלית

"גור אריה יהודה מטרף בני עלית" - מטרפו של יוסף שאמרת : "מה בצע".¹⁷

¹² קצרנו מאד במדרש זה ולקחנו מתוכו רק את החלק הנוגע לעניינינו אשר ממשיך את קו הטיעון של המדרש הקודם, אבל הפעם הטיעון נשמע מפי האחים עצמם שציפו שיהודה יתפוס יותר פיקוד וחיכו לכך. אילו השכיל יהודה לעמוד כאן איתן מול האחים, כפי שעמד מאוחר יותר, כשכל העניין הלך והתדרדר, מול יוסף המושנה למלך מצרים בתחילת פרשת וישב, כל העניין היה נראה אחרת. על משקל המדרש במסכת שבת דף י' ע"ב שבגלל כתונת הפסים "שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו - נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים", אפשר אולי לומר גם כאן: אילו עמד יהודה כנגד אחיו בפרשת יוסף לא נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, ומעניין לחשוב איך היה נכתב סופו של ספר בראשית. לדעה נוספת כנגד הכורח של הירידה למצרים, ראו מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מד: "לא היו על השבטים לירד למצרים זולתי זרעם, ומי גרם להם לירד? הם עצמם, שנאה ששנאו את יוסף אחיהם, בשביל כן נתגלגל הדבר וירדו למצרים". וכבר הרחבנו לדון על ההכרח (או הבחירה) בירידה למצרים בדברינו [האם נגזר על אבותינו לירד למצרים](#) בפרשת וארא. חזרה לעניינינו, המיוחד במדרש זה הוא שהאחים הם שמנדים את יהודה וגורמים לירידתו, הם שבאים אליו בטענות מדוע הלך רק צעד אחד ולא את הדרך כולה. מדוע לא עצר בעדם! אך נראה שזו טענה קצת מוזרה וחוכמה של בדיעבד אם לא צביעות וצריך להבין יותר מה בדיוק מכוון כאן המדרש.

¹³ הסתיימה הדרמה הגדולה של מכירת יוסף (שתחילתה ברצון להרוג אותו), אבל אנחנו עדיין בעיצומו של האירוע. – מה עכשיו? מה נגיד לאבא שם בברון? אולי לא נעשה דבר (יש מספיק סכנות בדרך). ראו שאלת אלשיך בפירושו לפסוקים ה"ל: "ראוי לשים לב. א. מי הכניסם בזה, וטוב טוב היה להסתיר הדבר ולומר לא ראינו ולא הגיע אלינו ולא ידענו מה היה לו. או יאמרו שמצאוהו הרוג או ששמעו עליו שמת או נהרג, ולא לצבוע הכתונת ולשלחה ולהביאה אל אביהם ולומר הכר נא להשקותו כוס רעל". כבר הרחבנו בנושא מצמרר זה בדברינו [כתונת דם](#), כולל השתיקה הרועמת של מרבית הפרשנים בנושא. כאן רק נשאל מה חלקו של יהודה במעשה זה? האם הוא עדיין המוביל והמנהיג? הוא שאמר: "מה בצע כי נהרוג את אחינו?" גורם בסוף ליעקב להרגיש בדיוק כך, ככתוב: "וַיִּקְרָה וַיֹּאמֶר כְּתָנֶת בְּנֵי חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהוּ טָרְף יוֹסֵף". התשובה של המדרש הבא, היא חדה וברורה!

¹⁴ מדרש זה הוא מהקשים בתיאור מכירת יוסף והתנהגות האחים לאחר מכן, ראו שם שהאחים עשו פיס היינו גורל מי יביא את הכתונת המגואלת בדם לאבא יעקב (וזה אחד ממשמעויות המילה כתונת פסים – כתונת שעשו עליה פיס, בדברינו [כתונת דם](#)).

¹⁵ כאן באמת צריכים לקרוא את פסוקים כו וכו' כמקשה אחת ואין שום "חלקהו ופרשהו" ומכאן גם ההמשך הבלתי נמנע במעשה הרמאות של כתונת הפסים המגואלת בדם – הכל המשך אחד, הכל לחובתו של יהודה, מי "מה בצע" דרך "לכו ונמכרנו" ועד "הכר נא" שגם עליו נענש יהודה במידה כנגד מידה כאשר תמר נצבת מולו ואומרת לו "הכר נא" (בראשית רבה פד יט).

¹⁶ מדרש זה שייך לקבוצת מדרשים רחבה אשר מקשרים את "וירד יהודה" שבפרק לח, העומד באמצע סיפור מכירת יוסף, עם סיפור מכירת יוסף. "וירד יהודה" כנגד "ויוסף הורד מצרימה". ירידתו של האחד כרוכה בירידתו של השני וכך גם עלייתם בהמשך הסיפור והתייצבותם לדורות כשני האחים והשבטים המובילים (ראו דברינו [רחל ולא אחיות](#) בפרשת ויצא). מדרש זה מציג אולי את הביקורת הקשה ביותר על יהודה. אין כאן שום זכות על הצלת יוסף ממייתה, רק חובה והאשמה כבדה על מכירתו, על תרמית הכתונת המגואלת בדם ועל הצער הגדול שגרם לאביו – מפי הקב"ה ומפי יעקב. בה בעת, שילוב הפסוק: "מטרף בני עלית" שלקוח מברכת יעקב ליהודה בסוף ימיו, משלב כאן נימה אחרת שאותה נראה בתמצית במדרש הסמוך. מכל הפרשה הקשה הזו יוצא יהודה כמלך. מלך שכל האחריות והנטל המשפחתי (ובעתידי הלאומי) מוטל עליו (איפה שאר האחים?), אבל מלך. במבט לאחור בערוב ימיו, אולי מבין יעקב היטב את מה שאירע ואת חלקו של יהודה (ראו דברינו [הסיפור שלא סופר](#) בפרשת ויחי), אבל אי אפשר להתעלם גם מהסוף הטוב של הסיפור ומכך שיהודה לא רק החזיר בשלום את בנימין וקיים את הבטחתו: "אנכי אערבנו מידי תבקשנו", אלא גם "הביא" עמו את הבשורה שיוסף חי.

¹⁷ וכן הוא במדרש תנחומא פרשת ויחי סימן י: "גור אריה יהודה מטרף בני עלית מטרף בני יוסף עלית שאמרת מה בצע כי נהרוג (בראשית לו)" ובמדרשים רבים אחרים. ערב מותו, בברכתו ליהודה, עורך יעקב את חשבונו עם יהודה ועם כל הביקורת עליו אין

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ד הלכה יח – מפני מה זכה יהודה למלכות

מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר' יהושע: אלעזר בן מתיא וחנניא בן כינאי ושמעון בן עזאי ושמעון התימני והיו עסוקין במה ששנה להם ר' עקיבא: מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שהודה בתמר. הוסיפו הן מעצמן: "אֲשֶׁר חֲכָמִים יְגִידוּ וְלֹא כִּחְדוּ מֵאַבְוֹתָם. לָהֶם לְבָדָם נִתְּנָה הָאֶרֶץ" (איוב טו יח-יט).¹⁸ אמר להם: וכי נותנין שכר על העבירות? אלא מפני מה זכה יהודה למלכות? מפני שהציל את אחיו מן המיתה, שנאמר: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו'".¹⁹ אמר להם: דיה להצלה שתכפר על המכירה.²⁰

שבת שלום
מחלקי המים

הוא יכול ואולי גם אין הוא רוצה להתעלם מכך שהודות ל"מה בצע" של יהודה, ניצל בסופו של דבר יוסף. ואפילו המעשה הכל כך קשה שיהודה עשה כאשר הציג לו את כתונת הפסים המגואלת בדם (ראו אגדת בראשית לעיל), גם מעשה זה נסלח: "אמר לו ליהודה: בני, מסולק אתה מאותו עון שאמרתי טרף טרף יוסף" (בראשית רבה צז ט). כך או כך, ראו איך מדרש זה ומדרש אגדת בראשית לעיל נצבים זה מול זה ומתעמתים זה עם זה בחזקה, זה בלה וזה בלה. והכל על בסיס אותם פסוקים. זה כוחו של המדרש.

¹⁸ תלמיד ר' עקיבא יושבים לפני ר' טרפון (או ר' יהושע) ומצטטים את ר' עקיבא רבם שאמר שיהודה זכה למלכות מפני שהודה במעשה תמר. הם מוסיפים ומחזקים את דברי רבם על"י הבאת הפסוק מאיוב שאומר שמי שמודה ולא מכסה על מעשיו, לו נתנה הארץ, היינו נעשה מלך. פסוק זה, אגב, משמש בסיס לדרשות רבות על כך שהתורה והמקרא אינם מכסים על חטאי אנשים גדולים ובכללם אבות האומה. ראו דברינו [נטלתי ספר בראשית וקראתי בו](#) בפרשה זו.

¹⁹ לאחר שר' טרפון (או ר' יהושע) דוחה את דעת ר' עקיבא שההודאה במעשה תמר היא שזכתה את יהודה במלכות, מנסים התלמידים דרך אחרת, שהצלת יוסף ממיתה, "מה בצע כי נהרוג את אחינו", היא שזיכתה את יהודה במלכות. גם הצעה זו נדחת כפי שנראה.

²⁰ סוף דבר, כפי המאזניים מעויינת וקשה לשבח או לגנות את יהודה על מעשהו. הייתה כאן הצלה, אבל גם מכירה. לרגע התעלה יהודה משאר אחיו ותפס מנהיגות ואחריות ורגע אחריו קיבל פיק ברכיים ולא השלים את המצווה ולא לקח אחריות עד הסוף. אנחנו היינו אומרים: המכירה קלקלה את ההצלה, אבל המדרש בוחן את הדברים בראייה לאחור: ההצלה מכפרת בדיעבד על המעשה הנורא של המכירה. ובלשונו של המדרש: דיה להצלה שתכפר על המכירה. ראו מקבילה לדרשהוסיפור זו במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ה בשם ר' טרפון: "כבר היה ר' טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובך של יבנה ונשאלה שאלה זו לפנינו ... אמרו לו: למדנו רבינו באי זו זכות זכה יהודה למלכות? אמר להם רבי טרפון: אמרו אתם. אמרו: בזכות שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית לז כו) שהצילו ממיתה. אמר להם: דיה להצלה שתעמוד ותכפר על המכירה שנתן עצה למכור ולא להשיבו אל אביו". אבל זו, כאמור, שיטת ר' טרפון. שיטת ר' עקיבא ותלמידיו, שיהודה זכה למלכות בשל הודאתו במעשה תמר ובשל הצלת יוסף, נשתמרה במדרש בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה צז: "יהודה אתה יודוך אחיך לפי שהודית יודו לך אחיך בעולם הזה ובעולם הבא, ולפי ברכתו שליעקב אבינו עמדו ממנו שלשים מלכים, שנאמר: אלה תולדות פרץ (רות ד יח), ותחשב דוד ושלמה רחבעם ואבייה אסא יהושפט [עד יכניה וצדקיה], וכן לעולם הבא ודוד עבדי נשיא להם לעולם (יחזקאל לז כה), ולפי שזכה יהודה והציל לתמר ולשני בניה מן המיתה, והציל את יוסף מן המיתה שנאמר: ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע (בראשית לז כו)". בנושא עצמו - מפני מה זכה יהודה למלכות - נגענו אגב אורחא בדברינו [מעשה יהודה ותמר](#) בפרשה זו וכן בדברינו [מי ירד לים תחילה](#) בשביעי של פסח וכעת גם בדברינו כאן. אך טרם זכינו לדון בו לגופו ובמלואו. אולי נזכה לכך באחת מפרשות ויחי הבעל"ט.